

В. Ю. Пряміцин

викладач кафедри публічного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

В. О. Каліон

студент кафедри публічного права
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ВИЩУ ОСВІТУ

У дослідженні визначено право на освіту як життєво необхідний елемент для людини, від якого залежить розвиток як індивіда, так і суспільства загалом. Право на вищу освіту – це фундаментальний фактор, який впливає на такі державні чинники, як: економіка, політична обізнаність, моральний і суспільний розвиток громадян, від яких прямо залежить благополуччя країни та її мешканців.

Успішність державних реформ у вищій освіті, її рівень та котування починаються із законодавства, саме від політики держави щодо освіти залежить її якість, тому наше дослідження розпочинається з аналізу галузі освіти в конституціях закордонних країн для вилучення і запозичення політик щодо освіти та рис, які будуть корисні для української системи вищої освіти.

Також у дослідженні значну роль відведено вивченню процесу вступу, бо він є проміжною ланкою, що визначає доступність і можливості громадян розпочати здобувати вищу освіту.

У статті порушені проблеми органів регулювання у сфері вищої освіти України, порівняно вітчизняні установи із закордонними для запозичення успішних і працюючих інновацій, які дадуть змогу покращити стан сьогоденної системи вищої освіти в Україні. Крім того, стаття порушує проблему працевлаштування студентів і політики України щодо забезпечення робочими місцями кваліфікованих кадрів, які пройшли повний курс університетського навчання й отримали дипломи, порівняно аналогічну проблему та дії європейських держав щодо її вирішення.

Порушується проблема захисту прав студентів, а саме те, що немає спеціалізованого державного органу, який мав би на меті захист прав студентів від викладацького свавілля.

Аналізуються сучасні перешкоди української системи освіти в умовах євроінтеграції на шляху до модифікації та піднесення вітчизняного рівня вищої освіти до європейського. Такими перешкодами є застарілість, «радянськість» університетів, що працюють, та викладачів у них, які у своєму викладанні не керуються сучасною інформацією, також розглянуто проблему недостатнього оцифрування університетів і невикористання новітніх технологій для набуття найновішої інформації та надання ефективних знань студентам.

Ключові слова: право на вищу освіту, конституція, якість вищої освіти, права студентів, доступність освіти, захист прав студентів.

Постановка проблеми. Протягом останніх років вітчизняна вища освіта набуває кращого рівня, реалізуються нові концепції розбудови вищої освіти, акредитуються нові освітні програми незалежними установами оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, активно проводяться міжнародні конференції, що сприяє активному розробленню нових шляхів реалізації права на вищу освіту.

Права і свободи людини та громадянина є однією з актуальних тем у будь-якій державі.

Звернення до закордонного досвіду у сфері правового регулювання і закріплення права на вищу освіту доцільне, оскільки має на меті з'ясувати головні переваги світових систем вищої освіти.

Ураховуючи важливість вищої освіти у XXI ст., українське суспільство стало усвідомлювати, що її піднесення до рівня, який відповідає європейським стандартам, може стати саме тією реформацією, яка дозволить Україні вийти на рівень із сучасними високорозвине-

ними державами та збільшити відсоток освічених громадян у державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Незважаючи на те, що подібні дослідження вже проводились такими науковцями, як О. Кулініч, О. Стойка, С. Кушнір, К. Янішевська, О. Шевченко, С. Мищенко, урахувавши динаміку розвитку та введення нових реформ у сфері вищої освіти, дослідження права на вищу освіту, на нашу думку, є актуальним завжди. Під час проведення аналізу закордонного досвіду регулювання ми вивчали праці таких учених, як М. Братко та Ю. Кириченко.

Мета статті – вивчення закордонного досвіду реалізації права на вищу освіту та формування на його основі пропозицій щодо покращення правореалізації в Україні.

Виклад основного матеріалу. З кожним днем важливість вищої освіти стає все актуальнішою. Вона стала одним із головних аспектів для реалізації потенціалу, унікальних навичок і умінь кожного індивіда. Університети відіграють центральну роль як навчальні та дослідницькі установи, лабораторії ідей та інкубатори соціальних і технологічних інновацій. Їхній обов'язок – готувати здобувачів вищої освіти до викликів майбутнього, сформувати систему життєвих цінностей, спрямовувати унікальні творчі навички кожного в найбільш догідне русло, що зможе принести користь у майбутньому не тільки здобувачу освіти, а й державі – призначення на державні та недержавні посади висококваліфікованих кадрів, у результаті рівень якості виконання ними обов'язків зростає, збільшиться продуктивність та ініціативність у виконанні своїх робочих завдань. Як на особистому, так і на національному рівнях освіта сприяє економічному зростанню і стабільності.

Розпочинаючи дослідження, варто звернути увагу на законодавче закріплення права на вищу освіту в різних країнах. Для того, щоби зрозуміти проблеми вітчизняної вищої освіти та виявити головні недоліки, потрібно почати із законодавчих джерел і правових актів, які відіграють головну регулюючу роль і найбільше впливають на актуальність права на вищу освіту, котування у світі та сучасність на тлі європейського варіанта.

В Україні сфера вищої освіти регулюється Конституцією, а саме ст. 53, у якій зазначено: «Кожен має право на освіту. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комуналь-

них навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти, різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам» [1].

У ст. 16.2 Конституції Греції вказано, що освіта є найважливішим завданням держави і має на меті моральне, духовне, професійне та фізичне виховання греків, розвиток їхньої національної та релігійної свідомості, формування їх як вільних і відповідальних громадян.

У ст. 16.4 Конституції Греції визначено: «Усі греки мають право на безкоштовну освіту на всіх її щаблях у державних навчальних закладах. Держава надає підтримку тим, хто відзначився, а також тим, хто потребує допомоги або спеціального захисту, учням відповідно до їхніх здібностей» [2].

У ст. 70.3 Конституції Польщі визначено: «Публічна влада забезпечує кожному загальний і рівний доступ до освіти. Із цією метою вона створює і підтримує системи індивідуальної фінансової та організаційної допомоги учням і студентам» [3].

У ст. 43 Конституції Російської Федерації зазначено, що кожен має право на освіту, на конкурсній основі безкоштовно здобути вищу освіту в державному або муніципальному освітньому закладі і на підприємстві» [4].

У результаті проведеного порівняння статей, які регулюють сферу вищої освіти в Конституції України та конституціях Греції, Польщі, Росії варто зазначити, що спільним положенням для кожної з них є те, що в них закріплена обов'язкова антидискримінаційна норма, яка передбачає безумовне право кожного на освіту без обмежень за статевими, расовими, національними, соціальними, професійними, політичними, релігійними, мовними ознаками [5].

У Баварії поряд із федеральним і регіональним рівнем законодавства про вищу освіту існує також локальний рівень регулювання суспільних відносин у сфері вищої освіти. Вищі школи мають право ухвалювати статут та інші локальні акти, що впливає з їхнього права на самоврядування згідно зі ст. 138 Конституції Баварії [6]. До інших локальних актів можна також віднести положення про навчальний процес і порядок складання іспитів, положення про порядок підготовки та захисту кандидатських і докторських дисертацій та ін. Такі аспекти законодавства дають більше можливостей для розвитку і покращення процесу навчання, заклади вищої освіти мають деяку самостійність, за допомогою

якої можуть вказати державі на ключові проблеми та завдання, які потрібно вирішити для стабільного розвитку і навчання в усіх закладах освіти на території Федеративної Республіки Німеччина.

В Україні діяльність закладів вищої освіти в основному регулюється державними установами, як-от: Кабінет Міністрів України, Державна служба якості освіти, Міністерство освіти і науки України. Університети мають лише часткові права на самоврядування. Запровадження вищезазначеної системи в Україні підвищить вірогідність успіху освітніх реформ і ефективність регулювання освіти, оскільки викладачі й адміністрація університету найкраще орієнтуються в недоліках і проблемах того закладу, де працюють, студенти можуть помітити їх у процесі навчання. Такий великий обсяг прав на самоврядування університетів неодмінно посприє покращенню рівня викладання та якості вищої освіти загалом.

Важливий досвід Норвегії в регулюванні права на вищу освіту та забезпечення прав здобувачів вищої освіти. У результаті проведеного аналізу Акта про вищу освіту Норвегії можна зазначити, що системи вищої освіти є цілком демократичною, що відповідає принципу демократії (парламентської), який закріплений у державному ладі Норвегії, тому що основний зміст даного державного акта спрямований на захист і реалізацію прав та обов'язків студентів.

Норвежське міністерство освіти, регулюючи свою систему вищої освіти, найбільше зусиль скеровує на створення та забезпечення гідної якості освіти, не тільки врегулює права студентів, а також створює додаткові державні установи, які забезпечують дотримання прав студентів, регулювання належної якості навчання, серед них Норвезьке агентство із забезпечення якості освіти (Nasjonaltorganforkvalitet i utdanningen (далі – NOKUT)).

Для ефективного регулювання і забезпечення якості та доступності освітнього процесу цією Радою створюється орган із кожного питання, яке входить у компетенцію цієї установи.

Метою діяльності NOKUT є моніторинг якості вищої освіти та вищої професійно-технічної школи, сприяння досягненню загальновищого рівня вищої освіти та належної якості, що забезпечує високий міжнародний рівень в освіті, що надається установами. Робота NOKUT повинна сприяти формуванню довіри населення до якості норвезької вищої освіти, вищої професійно-технічної школи та визна-

ної вищої освіти з-за кордону. У своїй роботі NOKUT повинен прагнути допомогти установам у їхній роботі з розвитку.

NOKUT повинен акредитувати заклади та курси, які вони пропонують, контролювати якість роботи установ, визначати відповідність закладів та існуючих курсів сучасним стандартам і критеріям акредитації. NOKUT також повинен забезпечити загальне визнання іноземної освіти. Аналог цього органу в Україні Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (далі – НАЗЯВО), проте вітчизняна установа тільки починає свою роботу і варто було б запозичити позитивний досвід Норвегії у врегулюванні різних питань акредитації освітніх програм і підвищення якості вищої освіти.

Одним із позитивних проявів демократії вищої освіти в Норвегії є вимога щодо складу самої комісії (NOKUT). Рада призначається Міністерством і складається з дев'яти членів. Один член повинен бути студентом університету чи університетського коледжу, а один член повинен бути студентом у вищому професійному училищі, що, на нашу думку, безсумнівно, впливає на об'єктивність винесених рішень у майбутньому.

Діяльність, права й обов'язки цієї установи закріплені в «Законі про регулювання університетів та університетських коледжів» Норвегії [7]. Саме в його змісті ми можемо простежити, що система вищої освіти Норвегії передбачає можливість створення в кожному закладі вищої освіти місцевих органів (рад із вищої освіти), що, у свою чергу, мають підпорядковуватись і перевірятись державними органами (Норвезька інспекція праці). Такий контроль та ієрархія установ дає в сумі дійсну реалізацію покладених на університети обов'язків, забезпечує якісну і доступну вищу освіту.

Також у закладах вищої освіти створюють комісії з питань апеляції для розгляду оскаржень окремих рішень учасників освітнього процесу. Наприклад, кандидат, який склав іспит або тест, може скаржитися на процедуру проведення й оцінювання результатів іспиту. Студент має право подати апеляцію протягом трьох тижнів після проведення іспиту, саме за такий час, як вважається, він може усвідомити помилку, якої припустилися екзаменатори, яка могла вплинути на результат студента. Студент також має право на роз'яснення балів, присвоєних за виконання навчальних завдань. У разі усних іспитів або оцінювання практичних навичок таке пояснення повинно бути зроблено негайно

після прохання студента [7]. На відміну від норвезького законодавства щодо вищої освіти, в Україні кожний викладач самостійно встановлює правила викладання, що може призвести до порушення прав студентів, наприклад, під час оцінювання викладач може відмовитись від пояснень та поставити незадовільну оцінку або відправити студента на повторне проходження тесту або практичного завдання. Виходячи із цього досвіду, вважаємо за необхідне створення спеціального органу в закладах вищої освіти з медіації здобувачів вищої освіти з іншими учасниками освітнього процесу, як-от студентський омбудсман, у положеннях про освітній процес має бути закріплена процедура апеляції рішень викладачів і адміністрації.

Незважаючи на деяку схожість нормативного регулювання реалізації права на вищу освіту в Україні та за кордоном, однакову демократичність і ліберальність указаних конституцій, рівень вищої освіти, права та привілеїв студентів дуже різняться. В Україні та Росії за право на безкоштовне навчання потрібно змагатися, беручи участь у державному іспиті, що реалізується в конкурсній формі. Тоді як у Греції існує більш жорстка форма прийняття до закладів вищої освіти, проте забезпечується безкоштовне навчання в усіх державних університетах громадянам і навіть іноземним студентам, форма навчання за кошти юридичних і фізичних осіб існує тільки у приватних закладах вищої освіти, яких у Греції не занадто багато.

У Греції можна подати документи на вступ аж до двадцяти різних факультетів різних вишів, додавши до атестата їх список. У разі недобору на один факультет абітурієнту можуть запропонувати заміну. В Україні вища освіта не є цілком безкоштовною, платність навчання визначається на підставі конкурсу, тому абітурієнт має право подати лише п'ять заяв до вищих навчальних закладів на навчання на місцях державного або регіонального замовлень. Важливим параметром є визначення рівня пріоритетності, від якого буде залежати процес розгляду вашої заяви.

Завдяки такій системі абітурієнт навіть за нестачі місця на певному факультеті буде мати можливість розпочати навчання на іншому, отже, не буде втрачати цілий рік, щоби спробувати вступити наступного року до бажаного університету, зазвичай приблизно половина абітурієнтів після року перерви втрачають знання, набуті за часи шкільного навчання, і бажання здобувати вищу освіту, відшукують роботу, для якої в них

досить знань. Таке явище негативно впливає на систему вищої освіти, адже з роками населення тільки збільшується, проблема нестачі місць на факультетах набуває вираженішого характеру з кожним роком. Така система вищої освіти є неодмінним проявом демократичності Греції та високого цінування прав людини.

Тоді як у Греції існує служба, яка забезпечує зайнятість студентам, проводить семінари та конференції для успішного здобуття ними професій у майбутньому, що прямо впливає на стан економіки в державі, в Україні, крім того, що великою проблемою є відшукання після закінчення університету профільної роботи, також недостатньо використовуються сучасні методи і форми підготовки здобувачів вищої освіти. Грецький досвід дозволяє зрозуміти, що головним економічним двигуном держави є останні покоління, які саме зараз здобувають вищу освіту, і за належного забезпечення їх із боку держави можливостями здобуття наукових ступенів, за гідного працевлаштування випускників вони зможуть підняти не тільки рівень української економіки й освіти до рівня європейських стандартів, а й загалом покращити рівень життя та держави в усіх можливих аспектах.

Коли йдеться про польську й українську системи вищої освіти, варто згадати відмінності, які відшукались у процесі аналізу законодавства та є одними з головних, що формують поняття гнучкості та зручності, що так притаманні польській системі вищої освіти. Під час навчання в Польщі кожний студент сам обирає дисципліни, які буде вивчати. Деканат лише визначає перелік курсів, відвідування яких обов'язкове. Дисципліни «на вибір» теж пропонує деканат, але які саме відвідувати – обирає студент самостійно. Українські університети тільки розпочинають побудову системи вибору навчальних дисциплін, які відзначаються в законодавстві як індивідуальна освітня траєкторія.

Також важлива відкрита комунікація викладачів і студентів, викладачі на початку кожного курсу повідомляють студентам, скільки годин можуть пропустити останні. Також вони надають свої контакти, щоби студенти могли у зручний час із ними зв'язатися. Комунікація також проявляється у спільній науковій роботі ще з першого курсу навчання, на якому студенти починають писати наукову роботу. Студент повинен обрати собі керівника, з яким буде консультуватися протягом усього процесу написання. Захищати таку роботу потрібно наприкінці навчання [8].

Важливий для аналізу досвід Китаю, у якому, за даними Міністерства освіти Китайської Народної Республіки (далі – КНР) уряд інвестує 4% валового внутрішнього продукту країни для покращення системи освіти і вивчення мови. Фінансування освіти у КНР належить до національних пріоритетів, що впливають на загальний розвиток країни і забезпечують її майбутнє. Вища освіта в Китаї відіграє значну роль у рості економіки, науковому прогресі і соціальному розвитку країни завдяки залученню великої кількості талановитих і перспективних абітурієнтів із різних країн. Останнім часом Китай став однією з найпопулярніших країн для навчання серед міжнародних студентів. Він посідає шосте місце у світі за кількістю іноземних студентів [9].

Отже, за створення якісних умов для закордонних абітурієнтів китайські заклади вищої освіти отримують значно більше доходу, покращують цим стан економіки країни. Україні варто перейняти дані аспекти, приділяти більше уваги не тільки вітчизняним студентам, а також іноземним, створюючи для них необхідні умови навчання та проживання. Можливо, саме цей напрям розвитку посприє зміні фінансування закладів вищої освіти, виведе українську вищу освіту на світовий рівень.

У Сполучених Штатах Америки (далі – США) закладам вищої освіти надана повна свобода у виборі освітніх програм і джерел фінансування, серед яких – плата за навчання, підтримка різних фондів, випускників, прибутки від наукової діяльності. Кожний штат має власну систему вишів, які помітно відрізняються один від одного як за завданнями діяльності, так і за якістю навчання. Широка автономія вищих навчальних закладів зумовила відсутність єдиних критеріїв для відбору студентів. Кожен із вишів на свій розсуд обирає критерії вступу, керуючись принципом забезпечення відбору потрібних йому («своїх») студентів. У вищій школі США активно реалізуються новітні освітні технології, застосовуються сучасні технічні засоби й інноваційні способи отримання інформації. Майже всі викладачі використовують різні канали комунікації зі студентами: електронну пошту; месенджери; соціальні мережі; власні вебсторінки, які містять докладну інформацію про викладача та про навчальні курси, які він викладає, різноманітні навчальні матеріали на допомогу студентам. У багатьох вищих навчальних закладах США функціонують різноманітні центри, що покликанні допомагати

студентам здобувати освіту та вибудовувати власну кар'єру [10].

Варта уваги американська система вступу до закладів вищої освіти, що базується на таких загальних принципах, як: демократія, рівність, недискримінація, змагальність, конкурентність. Тільки за забезпечення всіх цих принципів у Законі «Про вищу освіту», напрацювавши реальний державний механізм його реалізації, ми зможемо говорити про забезпечення рівного права на вищу освіту для кожного. Тому ми пропонуємо доповнити вищезазначеними принципами ч. 5 ст. 3 Закону «Про вищу освіту».

Висновки і пропозиції. Право на вищу освіту розглядається нами у взаємозв'язку двох елементів – потреби особи в розвитку та здобутті навичок для успішного життя, з одного боку, потреби суспільства та держави в наявності більшості висококваліфікованих фахівців для забезпечення сталого розвитку держави, з іншого. У результаті випускник повинен здобути затребувані економікою та потребами суспільства компетенції, що дадуть йому змогу ефективно працевлаштуватись і здійснювати свою професійну діяльність, а також можливість змінювати суспільство та державу для подальшого економічного та соціогуманітарного розвитку, з урахуванням міжнародних стандартів у галузі прав людини, що ратифіковані Україною.

Удосконалення системи вищої освіти має відбуватися в кожній країні. Вища освіта в Україні також потребує рішучих змін у системі, ці зміни мають збігатися з інтересами здобувачів вищої освіти, роботодавців, держави й інших стейкхолдерів.

Реформування варто почати з головного законодавчого джерела, а саме з Конституції України, оскільки політика щодо права на вищу освіту, яка закріплена в цьому джерелі, є одним із найважливіших чинників, які впливають на рівень розвитку освіти.

В Україні політика є дещо вузькою, вона лише частково забезпечує право на вищу освіту, роблячи його частково безоплатним, тоді як Греція та Польща у своєму законодавстві закріплюють за собою обов'язок забезпечити освіту всім ланкам суспільства шляхом повної безоплатності навчання або виділенням окремого фінансування з державного бюджету для забезпечення освіти нужденним, бідним, здобувачам з особливими потребами. Якщо всі будуть мати рівний доступ до освіти, то зросте рівень освіченості, що піднесе інші галузі держави на ще більш високий рівень.

Згадуючи досвід США, доцільним буде розпочати пряме впровадження і закріплення цифрових технологій у процес навчання. У результаті цього зросте не тільки рівень знань комп'ютерних технологій у суспільстві, а й рівень комунікації студентів з їхніми викладачами, адже сьогодні в Україні ще існують університети та викладачі застарілого, «радянського» типу, які не використовують можливості цифрових технологій, що впливає на якість освіти. В Україні треба створити спеціальний державний орган, який буде не тільки забезпечувати якість освіти, а також захищати та регулювати права студентів.

Список використаної літератури:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Конституція Греції у редакції парламентської резолюції від 6 квітня 2001 р. URL: <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/gr/gr220en.pdf>.
3. Конституція Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. URL: <https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/angielski/kon1.htm>.
4. Конституція Російської Федерації від 12 грудня 1993 р. URL: <http://www.constitution.ru/>.
5. Кириченко Ю. Право на освіту за конституціями України та держав континентальної Європи: порівняльно-правовий аналіз. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/2/part_2/8.pdf.
6. Конституція Баварії від 10 листопада 2003 р. URL: https://www.bayern.landtag.de/fileadmin/scripts/get_file/Bavarian_Const_2003_BF.pdf.
7. Закон про регулювання університетів та університетських коледжів у Норвегії. URL: <https://lovdata.no/dokument/NLE/lov/2005-04-01-15>.
8. Вища освіта у Польщі. URL: <https://kudapostupat.ua/vse-pro-vyshchu-osvitu-u-polshchi/>.
9. Вища освіта у Китаї. URL: <https://stageup.com.ua/uk/po-stranam/kitaj/vyssheye-obrazovanie-v-kitae/>.
10. Братко М. Система освіти США: структура, традиції, управління, особливості вищої освіти. URL: https://www.researchgate.net/publication/322593016_Sistema_osviti_SSAstruktura_tradicii_upravlinna_osoblivosti_visoi_osviti.

Priamitsyn V. Yu., Kalion V. O. Foreign experience in implementing the right for higher education

In research determined right for education as vitally necessary element for a person on the breadth of which depends development of both the individual and society as a whole. The right to higher education is a fundamental factor that affects such state factors as the economy, political awareness, moral and social development of citizens, on which the well-being of the country and its inhabitants directly depends. The success of state reforms in higher education, its level and the quotation starts from the legislation exactly the quality of higher education depends on the state's policy on education.

That is why our study begins with an analysis of the education sectors in the constitutions of foreign countries, with the aim of removing and borrowing political views on education and traits that will be of value for Ukrainian higher education system.

Also in this research significant role in the study of the entry process as it is this intermediate link that determines the accessibility and opportunities for citizens to start higher education.

This article raises the problems of state regulatory authorities of higher education in Ukraine and compares domestic authorities with foreign ones for borrowing and successful innovations that will improve the current system of higher education in Ukraine.

In addition, the article raises the issue of student employment and the policy of Ukraine regarding the provision of jobs for qualified personnel who have completed a full course of study and received diplomas, and compares the similar situation and the actions of European States to solve it.

The problem of protecting the rights of students is raised, namely, the lack of a clear, specialized state body that had a goal the protection of the rights of students from teaching arbitrariness.

The article analyzes the current obstacles of the Ukrainian education system in the conditions of European Integration on the way to modification and the rise of the domestic level of higher education to the European one. Such obstacles are old age and "Sovietism" of working universities and their teachers, who are not using by modern information in their teaching, as well as the problem of insufficient digitization of universities and non-use of the latest technologies in order to obtain the newest information for provide effective knowledge to students.

Key words: *right for higher education, constitution, quality of higher education, student rights, accessibility of education, protection of student rights.*